

Trojanowska, Anna

"Zawód pielęgniarki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku", pod red. Bożeny Urbanek, Warszawa 2008 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 54/3-4, 317-320

2009

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zawód pielęgniarki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. Pod red. Bożeny Urbanek. Warszawa 2008 Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Śląski Uniwersytet Medyczny, 463 s. Wydawnictwo Makmed.

Kolejny tom z serii *Zawody medyczne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, poświęcony profesji pielęgniarki, powstał jako pokłosie sesji zorganizowanej 15 września 2008 r. pod patronatem Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. Tom ten zawiera 26 artykułów.

Opieka nad chorymi, dziećmi i osobami starszymi jest przypisana ludzkości od zawsze, stanowi część kultury, jednak profesjonalne pielęgniarstwa rozwijało się dopiero od XIX w. Choć trudno wyznaczyć jakąś jednoznaczną datę początkową, to, jak dowiadujemy się ze *Wstępu* autorstwa Bożeny Urbanek (s. 14–16), podejmowane w XIX w. na ziemiach polskich próby utworzenie szkół dla pielęgniarek, można uznać za początki tego procesu. Za datę końcową opisywanych przemian przyjęto zaś 2003 r., kiedy to ostatecznie ustalono zakres dyscyplin będących przedmiotem nauczania wyższego szkolnictwa pielęgniarskiego.

W tę blisko 200-letnią historię kształtowania się pielęgniarstwa na ziemiach polskich wprowadza tekst B. Urbanek *Zmagania o profesję w XIX i XX wieku (do roku 1963)* (s. 56–79), ukazujący złożoność i wielowarstwowość omawianego zagadnienia. Stopniowe przemiany, które doprowadziły u schyłku XIX w. do przekształcenia charytatywno-społecznej opieki nad chorymi w zawodowe pielęgniarstwo, były wynikiem zmiany opiekuńczej funkcji szpitala na leczniczą i wiązały się ze zmianą roli „sióstr”, które dla sprostania nowym obowiązkom, musiały wykazać się podstawową wiedzą medyczną. W tym początkowym okresie kształcenie, tworzenie podręczników oraz szkół dla pielęgniarek, stało się więc głównym działaniem, który autorka określiła jako zmagania *O zawód* (s. 56–62). Kolejny etap, obejmujący lata międzywojenne, to zmagania *O kompetencje* (s. 62–68), nastąpił wówczas dalszy rozwój szkolnictwa, powstawały towarzystwa i stowarzyszenia zmierzających do podnoszenia kwalifikacji i zdobywania uprawnień zawodowych. Okres powojenny, lata do 1963 r., nazwany zmaganiem *O godność* (68–79), ukazuje podjęte przez nowe państwo działania związane z podniesieniem fachowości pielęgniarek – utworzenie sieci szkół medycznych oraz szkolnictwa wyższego, a także wykształceniem właściwych ideologicznie postaw. Okres ten, a zwłaszcza lata 50. i 60., zaowocował również rozbudzeniem świadomości społecznej tej grupy zawodowej, podjęciem zmagania o poprawę warunków socjalnych i płac, o godność swego zawodu.

Tekst B. Urbanek można zatem traktować jako wprowadzenie porządkujące całość omawianego zagadnienia, wyznaczające nie tylko ramy czasowe ale i zarysowujące podstawowe problemy genezy i rozwoju zawód pielęgniarki na ziemiach polskich. Pozostałych 25 prac zamieszczonych w omawianym tomie ukazuje różnorodne aspekty tej historii.

Udział stowarzyszeń religijnych i zakonów w opiece nad chorym stał się tematem artykułów dotyczących głównie XIX w. Działalność katolickich i protestanckich zgromadzeń oraz przemiany koncepcji ochrony zdrowia publicznego w realiach zaboru pruskiego zostały omówione w pracy Walentyny K. Korpalskiej *Opieka nad chorym na ziemiach polskich pod pruskim zaborem na przełomie XIX i XX wieku, na przykładzie rejencji bydgoskiej* (s. 80–89), a *Rola ewangelickich diakonis na ziemiach polskich od połowy XIX wieku ze szczególnym uwzględnieniem Diakonu „Eben-Ezer” na Śląsku Cieszyńskim* została opisana przez Aleksandrę Błahut-Kowalczyk (s. 107–120). Działalności franciszkanek poświęcono prace Marka Rafalskiego *„Przytulisko” franciszkanek warszawskich* (s. 98–106) oraz Teresy Toczydłowskiej *Wkład Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek od Cierpiących w kształcenie zawodowe pielęgniarek* (s. 367–376). Z kolei Helena Matoga, autorka tekstu *Zgromadzenie ss. Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo a krakowskie pielęgniarstwo (do I połowy XX w.)* (s. 148–168), przedstawiła działalność sióstr Szarytek i współpracującego z nim świeckiego zgromadzenia tzw. ekonomek, które doprowadziły m.in. do utworzenia w 1911 r. szkoły dla pielęgniarek. Tematem pracy s. Anety Marii Krawczyk stała się zaś *Działalność pielęgniacyjno-opiekuńcza Zgromadzenia Sióstr Pasjonistek w latach 1918–1969* (s. 177–196), zgromadzenia ukierunkowanego na różne formy opieki nad chorymi, umysłowo chorymi, upośledzonymi, starcami i sierotami.

Interesującym przyczynkiem do historii działalności pielęgniarskiej zakonów jest także tekst Anity Magowskiej *Udział Polaków w misyjnej opiece pielęgniarskiej do 1939 r.* (s. 121–130). Zarysowując początki działalności misyjnej kościołów protestanckich oraz zgromadzeń katolickich, autorka ukazała wkład Polaków oraz polskich zgromadzeń katolickich w pełnieniu posługi pielęgniarskiej w ramach misji na terenie Europy, Azji i obu Ameryk oraz Afryki. Rola zaangażowania religijnego w pełnieniu opieki nad chorymi stała się też tematem pracy autorstwa Izabeli Kachockiej i Jerzego Janiuka *Przemiana duchowa Hanny Chrzanowskiej* (s. 169–176).

Innych zagadnień dotyczy tekst Wiesławy Wardziak *Opieka medyczna robotników Zakładów Żyrardowskich w latach 1884–1914* (s. 131–147), autorka opisując organizację i funkcjonowanie opieki medycznej dla robotników fabrycznych, zwróciła uwagę na społeczne uwarunkowania kształtowania się nowej specjalności pielęgniarskiej.

Powstawanie nowych dyscypliny oraz problemy szkolnictwa zostały omówione także w pracach dotyczące okresu międzywojennego. Na uwagę zasługuje tekst Zofii Podgórskiej-Klawe omawiający historię *Szkoły Pielęgniarek na Czystem w Warszawie* (217–226), szkoły, która powstała w latach 20. XX w. i działała przy Szpitalu Starozakonnych w Warszawie. Praca ta, jako jedyna w omawianym zbiorze, została poświęcona ochronie zdrowia organizowanej przez gminy żydowskie, można więc traktować ją również jako uzupełnienie

tematyki dotyczącej działalności opiekuńczej i pielęgniarskiej towarzystw o charakterze religijnym.

O pielęgniarstwie społecznym, założeniach programowych i szkoleniu w tej dziedzinie opowiada praca Małgorzaty Marcysiak *Przygotowanie zawodowe pielęgniarek społecznych w okresie międzywojennym* (s. 247–275). Zawodowa specjalizacja stała się też tematem pracy Joanna Majchrzyk-Mikuły i Andrzeja Felchnera, *Higienistki szkolne w profilaktyce opieki zdrowotnej w latach 1918–1939* (s. 276–296).

Rozwój szkolnictwa oraz tworzenie się nowych dyscyplin zostały również prześledzone na przykładzie podręczników i fachowej prasy. Magdalena Paciorek omówiła *Polskie podręczniki do nauki pielęgniarstwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego* (s. 227–246), a także *Pielęgniarstwo psychiatryczne na łamach „Przewodnika Pielęgniarskiego” (1929–1933)* (s. 306–314), natomiast Teresa Dworecka przedstawił *Wkład czasopisma „Polski Czerwony Krzyż” w rozwój zawodowy pielęgniarstwa w okresie II Rzeczypospolitej* (297–305).

Inne aspekty pracy nad profesjonalizacją zawodu pielęgniarek przedstawiono w kolejnych artykułach. Agnieszka Bukowska omawiając *Polskie Stowarzyszenie Pielęgniarek Zawodowych – powstanie i działalność w latach 1925–1939* (s. 197–207), podkreśliła rolę tej organizacji w rozwoju polskiego pielęgniarstwa, jej udział w dyskusji nad kształtem szkolnictwa dla pielęgniarek oraz w pracach nad Ustawą o Pielęgniarstwie z 1935 r. Znaczenie ustawodawstwa dla rozwoju zawodu pielęgniarki stało się także przedmiotem rozważań Jadwigi Zuchory *Prawne regulacje w pielęgniarstwie w okresie II Rzeczypospolitej* (s. 208–216).

Prace dotyczące okresu powojennego ukazują dalszy rozwój szkolnictwa. Magdalena Paciorek omawia *Pierwsze polskie podręczniki i obcojęzyczne przedruki dla średniego personelu medycznego w latach 1948–1960* (s. 377–393), Maria Lipińska – *Średnie szkolnictwo pielęgniarskie w latach 1949–1963 w świetle artykułów prasowych na łamach „Służby Zdrowi”* (s. 331–366), zaś Janina Fetlińska przedstawiła *Kształtowanie się wyższego szkolnictwa pielęgniarskiego* (s. 394–416).

Tekst Elżbiety Więckowskiej – *Sanitarno-medyczne zaopatrzenie wielkiej migracji ludności w Polsce w latach 1944* (s. 315–330) został natomiast poświęcony problemom repatriacji, wysiedleń, przemieszczania się wojsk i związanym z tym zjawiskiem zagrożeniom epidemiologicznym.

Kolejnym tematem rozważań autorów były uwarunkowania polityczne, polityczne zaangażowanie pielęgniarek, a także represje i manipulacje, jakim poddawano to środowisko zawodowe w okresie PRL-u. Nieliczne przedstawicielki zawodu pielęgniarskiego, które brały udział w pracach Sejmu i Senatu II i III RP oraz Sejmu PRL, przedstawiła Janina Fetlińska w pracy *Pielęgniarki w polskim Sejmie i Senacie*. (s. 21–55). Analizując wybrane biogramy, autorka starała się określić udział pielęgniarek w pracach polskiego rządu; jednocześnie ukazała,

jak w okresie od odzyskania niepodległości w 1918 r. do czasów współczesnych zmieniał się wizerunek zasiadających w rządzie kobiet-pielęgniarek.

Inne oblicze polityki – wpływy i manipulacje władzy ludowej, dążenie do laicyzacji, a później upartyjnienia środowiska pielęgniarek przedstawił Jacek Tomasz Persa w artykule *Władze PRL a środowisko zawodowe w świetle dokumentów Archiwum Akt Nowych* (417–432).

Jako uzupełnienie historii powojennej można potraktować tekst Grzegorza Marta *Wizerunek pielęgniarki w polskich plakatach propagandowych po II wojnie światowej* (s. 433–443).

Omawiany tom, poświęcony historii zawodu pielęgniarki na ziemiach polskich, zawiera 26 artykułów, dotyczących głównie początków profesji związanych z działalnością stowarzyszeń o charakterze religijnym oraz poruszających tematykę kształcenia pielęgniarek. Większość z tych prac można traktować jako małe historie, fragmenty czy detale odtwarzające 200-letnią historię kształtowania się zawodu. Tematyka ta nie była dotąd przedmiotem systematycznych badań historyków nauki, choć niektóre zagadnienia (zobacz *wstęp* s. 13–14) doczekały się opracowań. Artykuły zamieszczonych w omawianym tomie wyróżniają się ciekawym ujęciem zagadnienia, a także wykorzystaniem interesujących materiałów źródłowych. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza prac poświęconych działalności zakonów i stowarzyszeń wyznaniowym. Wiele z tych artykułów zostało opartych na trudno dostępnych źródłach archiwalnych, przechowywanych m.in. w archiwach zakonnych, o czym wspominała we *wstępie* B. Urbanek (s. 15). Ponadto niektóre z prac (m.in. autorstwa W. Korpalskiej, H. Matogi, a także J. P. Persy) doskonale ilustrują historię rozwoju zawodu; zarysowując uwarunkowania polityczne i społeczne ujawniają wyzwania i trudności, które należało przezwyciężyć w dążeniu do doskonalenia profesji. Tom dostarcza także informacji na temat rozwoju fachowej prasy.

Książka została starannie wydana, zawiera dobrze dobrane i unikalne fotografie oraz ilustracje. Należy dodać, że przy wielu z nich podano szczegółowe informacje, dzięki którym można się przekonać, iż autorzy w poszukiwaniu tych materiałów dotarli do cennych zasobów, przebadali prywatne zbiory i archiwa.

W zakończeniu tomu zamieszczono *Indeks osób* (s. 444–450) i *Indeks instytucji* (s. 451–459) oraz *Spis ilustracje* (460–463). Mankamentem zbioru jest brak informacji o autorach, szkoda też, iż prac (z wyjątkiem *wstępu*) nie opatrzono choćby krótkim streszczeniem w języku angielskim.

Lektura tom *Zawód pielęgniarki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku* może być interesującym uzupełnieniem wiedzy dotyczących różnych aspektów kształtowania się zawodu pielęgniarki.

Anna Trojanowska
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa